

Жүзінен намыс алауы лапылдаған Қайрат ағамыз тірі тұрғанда сөз жоқ өз халқының айбарлы ақыны, үлкен қоғам қайраткері болар еді. Оның түрмеде отырып жазған өлеңдері, ой толғамдары, күнделіктері, үйіне жолдаған хаттары көзге еріксіз жас алып келетіні анық.

Желтоқсан көтерілісі бойынша тергеу барысында 99 адам сотталды, 264 адам жоғары оқу орындарынан, 758 адам комсомолдан шығарылды. 1164 комсомол мүшесіне, 210 партия мүшесіне әр түрлі жаза берілді, 52 адам КОКП қатарынан шығарылды. Ішкі істер министрлігінен 1200 адам, Денсаулық сақтау және Көлік министрліктерінен 309 адам жұмыстан босатылды, жоғары оқу орындарының 12 ректоры қызметінен алынды.

Қазақ ақпарат агенттігінің бұрынғы директоры Жұмағали Ысмағұлов, республикалық «Коммунизм туғи» газетінің редакторы Турдахун Назаров, Алматы облыстық «Жетісу» газетінің редакторы Мамадияр Жақыпов, «Огни Алатау» газеті редакторының орынбасары С.Скороходов және басқа да көптеген журналистер жазықсыз жазаға тартылды. Бұл адамдар оқиғаға қатысушылардың ісі бойынша өкімет органдары ұйымдастырған сотта түсірілген фотосуретті жариялағандықтан да «айыпты» болды [2;114б.].

Егер біз желтоқсан оқиғасынан туындаған қасіреттің шеңберін жоғарыда аталған сандармен ғана өлшесек қатты қателесеміз. Бұл бүкіл қазақ халқын үлкен рухани күйзеліске түсірген және республикамызда мекендейтін барлық ұлттардың көңіл алаңына мазасыздық бұлтын қондырған келеңсіз оқиға болды.

Желтоқсан қозғалысы-ұлт-азаттық тарихында ерекше орын алады. Бұл ұлттық рухтың жаңғыру, қайта түлеу кезеңінің басы болды. Ұлт-азаттық қозғалыс жаңа сатыға көтерілді. Ол бүкіл халықтың рухани өміріне әсер етіп, ұлттық сананы өсірді, ұлттық рухты жандандырды.

"Желтоқсан оқиғасы" тәуелсіздіктің, азаттықтың, демократиялық жаңғырудың бастауы болды. Ол жас жігіттер ар-намыс пен елдік рух жолында теңдікті талап еткен тегеурінді күш-қайнарының тоғысқан шағы еді. Ел мен ұлттың тәуелсіздік хұқын қорғау үшін бас көтерген желтоқсандық жігіттер мен қыздардың бұл қадамы шын мәнінде ерлік еді. Міне, осы қанды оқиғадан кейін бес жыл өткен соң, Қазақстан тәуелсіздік туын тікті.

1991 жылы 16 желтоқсанда Республиканың Жоғарғы Кеңесінің жетінші сессиясында «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Тәуелсіздігі туралы» Заң қабылданды. Сан ғасырлар бойы тәуелсіздікті армандаған қазақ халқы үшін осы күн -Тәуелсіздік күні деп жарияланды [4; 141б.].

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Т.О. Омарбеков, Б. С. Сайлан Қазақстан (Қазақ елі) тарихы Тәуелсіз Қазақстан: алғышарттары және қалыптасуы 4-кітап. 2016.-470 б.
2. Б.Ф. Аяған, Х.М. Әбжанов, Д.А. Махат Қазіргі Қазақстан тарихы: Жоғарғы оқу орындарының тарихшы емес мамандықтарына (бакалавриат) арналған оқулық / Б.Ф.Аяғанның жалпы редакциясымен. –Алматы: Раритет, 2010. -448 б
3. Алматы.1986.Желтоқсан: Айғақ кітап./Құраст.Талғат Айтбайұлы.-Алматы: «Толғанай Т» баспасы, 2016
4. Нұғман Б.Ф. Он бес дәріс: Оқу құралы / Б.Ф. Нұғман, А.А. Абдрахманова; Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті.Қарағанды, ҚарМТУ баспасы; 2010. –217 б.

Художественное наследие Чокана Валиханова

Аужанова Анастасия

студентка МГХПА им. С.Г. Строганова (г. Москва)

Научный руководитель: ст. преп. Ахметажанова Н.Ж

Карагандинский университет им. академика Е.А.Букетова

В этом году исполняется 185 лет со дня рождения Чокана Валиханова – яркого представителя передовой культуры XIX века. Его имя является олицетворением культурных

и научных достижений казахского народа. Его бесценный вклад в развитие науки и богатое историко-культурное наследие, поныне продолжают служить на благо человечества.

В статье Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» - «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» подчеркивается, что «даже в значительной степени модернизированные общества содержат в себе коды культуры, истоки которых уходят в прошлое». [1] В этом контексте актуализируется значительность личности Чокана Валиханова и его уникального художественного наследия.

Чокан Валиханов родился в урочище Сарымбет, где была одна из зимовок его отца Чингиса, внука Аблай-хана. Однако связаны его детские годы не столько с зимовкой отца, сколько с домом его бабушки Айганым, женщины образованной, владевшей несколькими языками. Она хотела, чтоб и внуки стали образованными людьми.

По воспоминаниям Г.Н. Потанина, Ч. Валиханов любил рисовать с детства. Некоторые художественные навыки он приобрел еще в Кушмурунской казахской школе, организованной его отцом в 1842 году, когда Чокану было семь лет. В её программу входили такие предметы, как история, география, математика, восточные языки. Чокан Валиханов был способным рисовальщиком, и в условиях, когда еще не было фотографий, этот талант был важен для путешественника и исследователя традиций своего народа. Вот рисунок, где изображена зимовка Айганым.

Из ранних художественных работ Чокана привлекают внимание две акварели - «Акшомчи» и «Джатак». В них прослеживаются черты будущего Валиханова-художника: пристальный интерес к бытовым деталям, стремление даже в маленьком этюде создать выразительный живой эпизод из жизни простых людей, при этом связать реальную жанровую сценку с поэтическим образом родной природы.

Получивший домашнее образование, 12-летний Чокан был отправлен в Омск, в лучшее по тем временам учебное заведение Сибири - Омский кадетский корпус. 5 лет, которые он провёл там, были очень важны для будущего учёного. Там была хорошая библиотека, и кадету Валиханову разрешали брать там всё, что ему интересно. Со своим другом, будущим замечательным исследователем Центральной Азии Г. Потаниным, они особенно увлекались книгами о путешествиях.

В летние каникулы Ч. Валиханов уезжал в степь в свой аул Сырымбет. Эти поездки доставляли ему огромное удовольствие, давали возможность ближе присмотреться к жизни родного народа, производить записи народных песен, легенд и сказок, зарисовывать бытовые картины. Для наблюдательного Чокана, зарисовки с натуры были одним из лучших средств воспроизведения жизни народа. Находясь в ауле в окружении своих родных и друзей, он увлекался зарисовками Кушмуруна и Сырымбета, кочевков и мест стоянок аула. Этим зарисовкам периода 1847-1852 гг. он дал общее название «Зарисовки, сделанные во время каникул в ауле». [2]

Из кадетского корпуса Чокан Валиханов был выпущен в звании корнета и назначен адъютантом генерал-губернатора Западной Сибири Гасфорта. Так с юмором изображает Валиханов себя в роли адъютанта, беззаботного аристократа.

Хорошая квартира, балы, экипаж...это действительно всё было. Хотя в это время он много работал в Омском архиве, изучая документы о Центральной Азии. Поэтому, когда в Омске проездом был знаменитый путешественник Семенов-Тянь-Шанский, он поразился знаниям, которые приобрел этот юноша, никогда не выезжавший из провинциального города.

Ч. Ч. Валиханов был одаренным художником. Он оставил множество этнографически точных зарисовок типов и жанровых картин, являющихся исключительно важным источником для изучения культуры и быта казахского народа.

В 1855 году Чокан Валиханов будет сопровождать своего шефа, губернатора Гасфорта в инспекционной поездке по казахским степям. Он будет полезен и как переводчик, и просто знаток степных законов и обычаев. Одной из первых остановок был

Семипалатинск, небольшой тогда городок, центр караванных путей. Валиханов зарисовал мечеть, одну из самых старых в Казахстане.

В начале апреля 1956 года поручик Чокан Валиханов, которому едва исполнился 21 год отправился в следующую большую служебную поездку в Семиречье и на Иссык-Куль. Его интересовали предания родной степи. Он увлеченно записывал степные сказания и песни, варианты поэмы «Козы Корпеш и Баян Сулу». Позже он зарисовал мавзолеи легендарных влюбленных Козы-Корпеш и Баян-Сулу, собрал и опубликовал текст поэмы о них.

С интересом знакомился он и с бытом киргизов, которых его сородичи называли каракиргизы, потому что у них не было деления на белую и черную кость. Вот одна из его зарисовок, сделанная в этой поездке.

Заметное место в художественном творчестве Ч.Валиханова исторических лиц и простых людей: «Бурамбай»; «Сартай би»; «Киргиз в ярком халате», «Портрет дяди Чокана Канходжи», портрет Г.Н. Потанина, известного путешественника Е.П. Ковалевского и др. Обращает на себя внимание оригинальный набросок карандашом «Казахи Большой орды». В единой композиции даны фигуры пятнадцати казахов, наделенных индивидуально-психологическими чертами.[3]

Среди рисунков немало зарисовок восточных женщин - «Женщины иссык-кульских киргизов», «Кашгарка», «Казашки у юрты». Выполненные с натуры, они достоверно передают характерные черты внешнего облика киргизских женщин. Фиксируя подробности быта, одежды, жизненного уклада народов, Ч. Валиханов достигает в рисунках подлинной художественной образности.

Значительный интерес Валиханов проявил к наскальным изображениям, часто встречающимся в горах Казахстана. Особого внимания заслуживают зарисовки росписи, известной как Тамгалытас (Каменная писаница): «Изображения трех будд на скалах Тамгалытас»: в центре - многоликий и многорукий Будда Чон-Рай-Чик (Чжан-Рай-Сик); слева - Шакль-Муни; справа - Тан-Ла.

Занимаясь памятниками древнего искусства, Ч. Валиханов интересовался и образцами древней письменности, знаками семейной и родовой собственности (тамга) и монетами. Он изучал традиционные астрономические представления казахов, в частности казахский народный календарь. Результатом этой работы явился этюд «Звездное небо» - астрономическая картина звездного неба.

Особую ценность для истории духовной культуры казахов имеют рисунок Ч.Валиханова «Баксы».

На рисунке изображен древний поэт, играющий на кобызе. Этот рисунок характеризует наблюдательность Валиханова, особенности его манеры рисовать - стремительность, пластичность, немногословность в использовании выразительных средств.

Портреты, рисунки, наброски, а также схемы и планы Ч. Валиханова, выполненные в разные периоды жизни, отражают историю и этнографию казахов, киргизов, уйгуров и других народов Центральной Азии, воспроизводят природу родного края и составляют художественное наследие гения казахского народа. Академик А. Маргулан справедливо заметил, что «исследование большого художественного наследия Валиханова - благороднейшая задача нашего современного искусствоведения, ибо оно лежит в основе изучения изобразительного искусства Казахстана». [4]

Список литературы:

1. Статья Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». <https://www.akorda.kz/ru/events>
2. Рисунки Чокана Валиханова. <http://natalya-telezhinskaya.ru/tag>
3. Этнохудожественное наследие Ч.Валиханова. Индустриальная Караганда. 29 ноября 2018 года

Ұлы даланың ұлы ұстазы

Әбдіжәми Ә.Ә.

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Садыкова А.К.
М.Х.Дуллати атындағы Тараз өңірлік университеті

«Ортағасырлық ғылым тарихында өзінің ауқымды ғылыми жұмыстары,
терең әрі жан-жақты энциклопедиялық білімі жөнінен
Әл-Фарабимен теңдесе алатын ғалымды табу қиын»

П.Н. Федосеев

Осыдан 1150 жыл алды қазақ топырағында Әбу Насыр әл-Фараби өмір есігін ашып, атақты тұлға болатынын кім білген?! Есімі әлемге таныс, ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан еңбек иесі - Әбу Насыр әл-Фараби 870 жылы Фараб қаласында өмірге келген. Қазақтың ежелгі қаласы, қазіргі Отырарды сол заманда арабтар Бараба-Фараб деп атаған. Сол себепті Әбунасырды Фарабтан шыққан, Әбунасыр әл-Фараби деп атайды. Фарабидің толық аты-жөні - Әбунасыр Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Ұзлағ ибн Тархан әл-Фараби, яғни өз аты Мұхаммед, әкесі Мұхаммед, оның әкесі Ұзлағ, арғы атасы Тархан [1, 12-б.]. Ол текті әулеттен шыққан. Әкесі Мұхаммед - әскери қолбасшы болған. Ойшылдың өмірі жайлы бізге жеткен ақпараттар әлі де болса зерттеліп жатыр. Тарихи деректерде Фарабидың руы қыпшақ-қаңлы деп көрсетіледі. Бұл дерек шындыққа жақын келеді. Себебі, оны жәй ғана “Тархан” деп көрсететін деректерде бар. “Тархан” деп Сыр бойында мекен еткен қаңлы тайпасын атаса, әл-Қашғаридың “Қаңлы мен қыпшақтардың атақтыларын” солай атаған деген дерегі де бар. Сондықтан Фарабиды түркіден шыққан және ежелгі рулардың бірі қаңлы-қыпшақтан тараған деп айта аламыз.

Әбунасыр ерте жасынан-ақ оқуға құмар болған. Сол тұстағы Фараб қаласы ғылым мен мәдениеттің ошағы саналып, Александриядан кейінгі әлемдегі ең үлкен екінші кітапхана осы қалада болды. Білімқұмар Мұхаммедтің жастық өмірі Ұлы кітапханада жалғасты. Сонымен қатар, бала кезінен музыкаға қызығып, аспапта ойнап, өлең айтатыны бар. Ғылымға бойлаған Фараби мұсылман бола тұра, басқа дін өкілдерінен сабақ алып, емшілік пен жүйрік ойлауды Юханна ибн Хайланмен, грек жазушысы Әбу Башардан грек тілін меңгерген. Кейінірек Хорасан мен Бағдадқа кетіп, араб мәдениетін меңгереді. Өз заманындағы білімнің қолжетімсіздігіне қарамай, еңбекқорлығының арқасында биік деңгейге жетті. Көбіне ғылымды өз бетінше меңгеруге бейім Фарабидің ең алғашқы игерген мұрасының бірі Аристотельдің еңбектері. Мәліметтер бойынша Аристотельдің “Табиғи гармониясын” қырық рет, “Жан туралы” еңбегін жүз рет, “Риторика” еңбегін екі жүз рет оқыған деседі. Осылайша Фараби білім алып, әлемнің ұстазы деген атқа ие болады. Ол алғашқы кезде Бағдадта істейді, кейіннен Дамаскіде, сонан кейін Алеппода (Сирия) әмірі Сайф әд-Дауланың қарамағында болады [1, 13-б.]. Фараби тумысынан қанағатшыл әрі өте қарапайым жан болған. Қайтыс боларының алдында “Екінші тәлім” еңбегін жазған. Осыған байланысты “Екінші ұстаз” атағын берген-деседі. Хиджра жыл санауы бойынша 339 жылы бізше 950 жылы ережеп айында Дамаскіде дүние салды. “Баб ас-сағир” зиратына жерленген. Ғалымның жаназасына, қасына он бес нөкер ерткен Дамаск әміршісі Сәйф әд-Дәуләнің өзі қатысады [2, 27-б.].

Әл-Фарабидің өмірдегі басты мақсаты - шындықты іздеп, оны табу болды. Осы жолда адамды адастыратын нәпсісі екенін айтып, тыйым салған. Бірақ сопылық жолды ұстанбаған. Фарабидің шындықты іздеуде табиғат пен адамды қатар қойған. Адам болу ақыл мен ойлаудың нәтижесінде болса, парасатты болуда логиканың қатты қажет екенін айтады. Сол себепті логика тақырыбында көптеген еңбектерді жазып, Аристотельдің идеяларын әрі қарай жалғастырған. Ал ойшыл өзінің дүниеге деген жеке көзқарасын этика мен эстетика, әлеуметтану мәселелерімен толықтырады. “Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары”,